

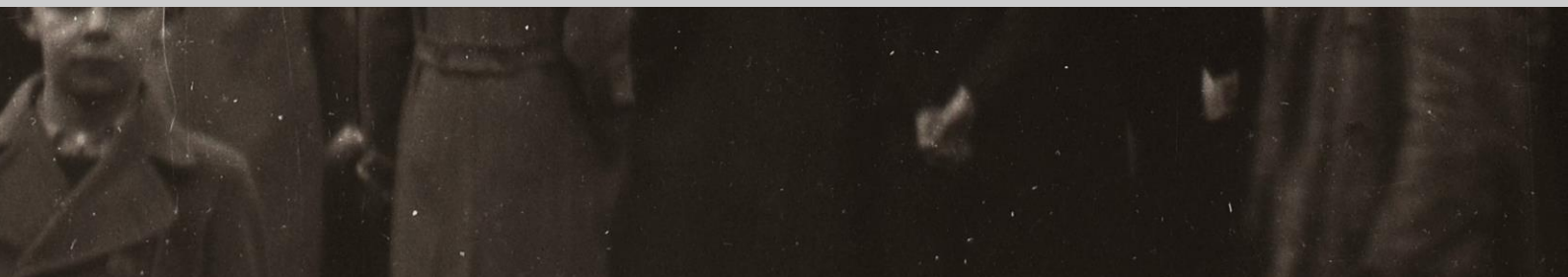
SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
JELENKORTÖRTÉNETI
TANSZÉK

„ELLENÁLLNI A GONOSZNAK”

Konferencia a 70 éves Karsai László tiszteletére
2020. szeptember 24–25.

Absztraktfüzet

A REMÉNY NAPJAI. A NAGYBECSKEREKI NEMZETI TANÁCS, 1918. NOVEMBER

Az első világháborút követő változások „nagy története” ma már meglehetősen jó ismert a magyar historiográfiában, a hatalmi centrumtól távoli vidékek eseményei azonban, néhány kivételtől eltekintve, már jóval kevésbé feldolgozottak. A Délvidék 1918-1920 közötti történetét bemutató magyar történetírás a magyar és a jugoszláv uralom váltásának folyamatára koncentrálnak, a helyi társadalmak korabeli törekvéseit csak kevésbé érintik. A szerb nyelvű történetírás pedig az 1918-as esztendőt kizárólag a „*délszláv nemzeti egyesülés*”, a délszláv nemzeti törekvések igazságos beteljesüléseként közelíti meg, a Délvidék katonai megszállását pedig felszabadulásnak minősíti. Úgy tűnik, vannak kölcsönösen nehéz korszakai a 20. századi magyar és szerb történelemnek.

Hogyan történt a régi világ, az Osztrák-Magyar-Monarchia összeomlása a fővárostól messze fekvő perifériákon, milyen kísérletek történtek egy-egy városban, községben az új, háború utáni világ megteremtésére, illetve milyen erők szegültek szembe ezekkel a törekvésekkel? Hogyan hatottak a háború után egy nemzetileg megosztott mikró közösségben azok az európai eseményekkel összefüggő változások, amelyek a nemzeti elv és a demokrácia magasztos eszméjén alapultak? Milyen volt a „*történelem szédülete*”?

Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam a nagybecskereki Magyar Nemzeti Tanács tevékenységét, amely az 1918. október végén megszülető független Magyarország demokratikus átalakítását a központi, budapesti Magyar Nemzeti Tanács céljaihoz igazodva, a történelmi Magyarország határai között képzelte el. A Károlyi Mihály nevéhez fűződő eseményekről szünni nem akaró viták folynak nemcsak történetírásunkban, de az emlékezetpolitikában is. Nem ezeket a vitákat kívánom elemezni, még kevésbé ezekben állást foglalni, hanem a történetírás régről ismert módszeréhez fordulok: a korabeli forrásokat hívom segítségül, és megkísérlem az eseményeket ezek keretei között, az akkori „*történelmi jelenben*” felidézni.

MEGILLAT HORTHY

Az előadás a Magyar Zsidó Múzeum új állandó kiállítása purimi egységének egy korábban ismeretlen tárgyát, a Megillat Horthyt vizsgálja. A nyomtatott papírtekercs formájában és terjedelmében is az Eszter-tekercset idézi, és a héber szöveg indítása is azt parafrázeálja. Csak épp nem a perzsa Ahasvéros uralkodásáról, hanem Horthy korszakáról szól, akinek – mint az első mondat leszögezi – „fasiszta rendszere a zsidók üldözésére tizennégy évvel megelőzte Hitlert”. A szöveg a numerus clausustól a zsidótörvényeken, munkaszolgálaton át a deportálásokig foglalja össze a magyarországi zsidóság tragédiáját, majd a pesti gettó megmenekülésével és az újrakezdéssel végződik. A szöveg szintű hasonlóság Eszter könyvével az indítás után már nem tér vissza, nem végződik örömműnyben, csak a súlyos veszteségek számbavétele mellett szolid bizakodásban, és abban sem követi az archetípust, hogy a zsidóság kiirtására török büntetéséről sem esik szó.

Mit árul el a szöveg önmaga keletkezésének körülményeiről, céljáról? Mennyiben illeszthető ez a szöveg a lokális purimok, helyi közösségek megszabadulás-történeteinek szöveg hagyományába? Mutat-e hasonlóságot pl. az időben nagyon közeli Megillat Hitlerrel? Milyen sajátosságok kapcsolják össze a vézskorszak áldozataira való emlékezés más korai formáival? Ezeket a kérdéseket járja körül az előadás.

**ANTISZEMITA ÚTLEVÉL- ÉS MIGRÁCIÓS POLITIKA
A MAGYAR, SZLOVÁK ÉS CSEH TERÜLETEKEN, 1938–1945**

A zsidóellenes állami intézkedések körébe tartoznak a szabad mozgást korlátozó intézkedések is, amelyek azonban a holokauszt-kutatók figyelmét többnyire elkerülték. Bár magam nem vagyok a holokauszt kutatója, az úti okmányok, határrezsimek kutatása során több alkalommal is találkoztam a témára vonatkozó forrásokkal. A korlátozások Magyarországon már a húszas években megkezdődtek, de ekkor még szemérmesen „nem kívánatos elemeknek” nevezték a zsidókat, akiknek kivándorlását elő akarták segíteni, bevándorlásukat (sőt, beutazásukat) viszont mindenképp gátolni kívánták. Az előadásban azt vizsgálom, hogy milyen változatos vízum-, idegenrendészeti és más jogszabályok születtek ezen a területen, mikortól beszélhetünk burkolt helyett nyíltan antiszemita intézkedésekről, valamint azt, hogy a magyar szabályozás miben hasonlít, illetve miben tér el a csehszlovák, majd a protektorátusi és a szlovák gyakorlat egymástól. Mindez nem friss kutatások eredménye ugyan, de szeretném a zsidóság történetét vizsgáló kutatók figyelmét felhívni erre a témára.

FRANK TIBOR (Eötvös Loránd Tudományegyetem)**ANTISZEMITIZMUS NEW YORKBAN AZ 1930-AS ÉVEKBEN**

A menekültproblémával foglalkozó amerikai intézményeket az 1930-as évek közepétől aggasztani kezdte, hogy milyen sok zsidó szakember él New Yorkban. Erre vonatkozik az a jelentés is, amelyet a *National Coordinating Committee for Aid to Refugees* igazgatótanácsának elnöke kapott 1934 végén: „Chamberlain professzor és Sulzberger úr közös levelet írt sok városnak az országban, kérve, hogy alakítsanak helyi bizottságokat városukban a menekültek megsegítésére és vegyenek át néhány menekültet New York városától. [...] A menekültek közül néhányat bizonyára az ország belső területeire is el lehetne küldeni.”

A zsidó ügynökségek az elsők között érzékelték, hogy milyen veszélyes, ha a zsidó szakemberek New York városában tömörülnek. A *Hilfsverein der Juden in Deutschland e. V.* 1935 végén elismerte, hogy „nem járható út, hogy az összes bevándorolt orvos N. Y.-ban maradjon. Részünkről mindent megteszünk, hogy felhívjuk erre a figyelmüket, és megkíséreljük máshová irányítani az érdeklődőket.”

1938-tól már nyilvánvaló jelei voltak annak, hogy „a menekültáradat megemészthetetlen”. 1938 augusztusában a *Rockefeller Foundation* is szükségesnek ítélte, hogy a menekülteket New Yorkból az Egyesült Államok más részeibe irányítsák. Ennek szükségességét az USA zsidó közössége is felismerte. „Az elmúlt év során egy sor esemény ráébresztett bennünket arra, hogy nem engedhetjük, hogy a menekültek tovább zsúfolódjanak New Yorkban. Mind a menekültek, mind az amerikai zsidóság jó híre és biztonsága érdekében feltétlenül szükséges, hogy ezt a problémát alaposan és hatékonyan kezeljük.” A *Rockefeller Foundation* érezte a New Yorkban összezsúfolódott emberek nyomását, és 1941-ben ismét felszólalt a menekülteknek a nagyváros körzetében érzékelhető „nagyfokú koncentrációja” ellen.

1941-ben az *Emergency Committee in Aid of Deposed Scholars* is kételkedett abban, hogy „ez a koncentráció egészséges lenne”. Ők is úgy érezték, hogy a jobb eloszlás mind a menekültek, mind az ország számára kívánatos lenne. A *Rockefeller Foundation* évi 10000 dollárért alkalmazta Dr. Laurens H. Selyét, azzal a különleges feladattal, „hogy beutazza az Egyesült Államokat, főiskolákat és egyetemeket keressen fel, és kutassa a lehetőségeket, hogy hol lehet menekült (értsd zsidó) tudósokat elhelyezni.” (folyt.)

1943 végén már attól féltek, hogy New York metropolisában, de New York Államban is „túlsúlyba jutnak a zsidó orvosok”. Fennállt a veszély, hogy a diplomás zsidó bevándorlókról kialakult negatív kép elterjed az egész országban. A *National Committee for Resettlement of Foreign Physicians* egy 1943-as jelentése nagyon komoly formában szólt az emigráns (azaz zömmel zsidó) orvosokkal szembeni előítélet veszélyeiről, „a jelenlegi ellenséges propagandáról és a menekült orvosokat támadó akciók hullámáról”. A *National Committee* titkára hozzátette, hogy „a zsidó közösség és egyes amerikai zsidó orvosok néhány esetben sajnós tápot adnak ezen érzelmeknek”.

FROJIMOVICS KINGA (Wiener Wiesenthal Institut, Bécs)

SZEGED – ST. VEIT A.D. TRIESTING – SZEGED

1944 nyarán a szegedi téglagyárból deportáltak egy kisebb csoportja az ausztriai Strasshofon keresztül egy osztrák vidéki gyárba került kényszermunkásként. A Globus gyár St. Veit a.d. Triestingben (ma Berndorf) működött. A magyarországi deportáltak Jupoja a gyárban az a Kertész Ernő textilkereskedő volt, aki már a szegedi téglagyárban is funkcionárius volt. Tagja volt ugyanis annak az ún. Ötös Tanácsnak, mely a téglagyárban az Ausztriába deportálandók névlistáját összeállította.

A háború után a Magyarországra visszatért volt deportáltak a szegedi hitközségen belül is Igazoló Bizottságot hoztak létre. A Bizottság Kertészt mindkét funkciójában vizsgálta. Előadásomban a fennmaradt levéltári iratok alapján egyrészt rekonstruálni szeretném a téglagyári válogatás menetét, valamint a Globus gyárban működő munkatábor mindennapjait. Másrészt az iratok között fennmaradt tanúvallomások alapján arra a kérdésre is választ keresek, hogy a munkatáborban hogyan befolyásolta az egyének (ill. családok) túlélési stratégiáját az a tény, hogy a deportáltak nagyrésze egyazon hitközség tagjaként már a deportálás előtt is ismerte egymást.

GIDÓ ATTILA (Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár)

ROMÁK A IX. HADTESTPARANCSNOKSÁG TERÜLETÉN 1944-BEN

A Vkf. 3. osztályának rendeletét a kolozsvári IX. hadtestparancsnokság 1944. május 11-én továbbította a marosvásárhelyi és a kolozsvári országmozgósítási kormánybiztosoknak. Az indoklás szerint, a hadi helyzet szükségessé tette a megbízhatatlan csoportoknak semleges helyre történő kitelepítését. Ennek előkészítése érdekében kellett összeírni május 31-ig a hadtestparancsnokság területén élő ruszinokat és cigányokat. Az akció során 33 690 cigányt azonosítottak.

Előadásomban az összeírás fennmaradt dokumentumai (Román Nemzeti Levéltár Kolozsvári Igazgatósága, alispáni iratok) alapján rekonstruálom az észak-erdélyi romák helyzetét. Mindezt a zsidó lakosság 1944. májusi gettósításának és május-júniusi deportálásának kontextusában teszem.

AZ ELLENZÉK C. KOLOZSVÁRI NAPILAP JOBBRATOLÓDÁSA AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Előadásomban az *Ellenzék* című kolozsvári politikai napilap 1914 és 1918 között megjelent lapszámait vizsgálom meg abból a szempontból, hogyan változik a lap viszonya az ún. "zsidókérdéshez". Az *Ellenzék* – mely Kolozsvár és egész Erdély egyik legtekintélyesebb lapjának számított – 1880 és 1944 között jelent meg megszakítás nélkül. Alapítója s haláláig szerkesztője Bartha Miklós, függetlenségi párti politikus volt s így a lap természetesen a mindenkori kormányt és a kormánypárti politikusokat keményen kritizálta. Bár sosem nevezte magát hivatalosan pártlapnak, valójában az erdélyrészi Függetlenségi Párt lapjaként működött.

A zsidókkal kapcsolatban a lap leginkább egy-egy kiemelt ügy vagy esemény - például a tiszaszlári per vagy az 1884-es parlamenti választások - kapcsán foglalkozott s ilyenkor igen ellentmondásosan viszonyult a zsidókhöz. Az I. világháború időszakában az *Ellenzékben* ismét rendszeresen megjelentek a zsidókkal foglalkozó írások s ezzel összefüggésben nacionalista hangvételű, jobbratulódást jelző cikkek. Ezek alapvetően három csoportba sorolhatóak. Egyfelől a különböző háborús nyereszkedéssel, hadseregszállításokkal foglalkozó híradások és publicisztikák, melyek az évek során egyre erőteljesebb hangnemet ütöttek meg. Másfelől rendszeresen jelentek meg a lap hasábjain olyan, a jobbratulódást jelző írások, melyek egy új, hangsúlyosan keresztény jellegű politikai és társadalmi irányváltást szorgalmaztak az élet minden területén. Emellett kiemelendő külön témakörként a – Bangha Béla páter által szorgalmazott – Központi Sajtóvállalat létrehozásának ügye, melyet az *Ellenzék* kiemelt figyelemmel követett. Ezen témakörök áttekintésével láthatóvá válik az a folyamat, amely során egy patinás politikai napilap a korábbiakhoz képest radikálisabbá válik, előrevetítve a Horthy-korszak keresztény-nemzeti, antiszemita sajtóját.

HARSÁNYI LÁSZLÓ (Budapest)

Harsányi László

KIÚTKERESŐK. MAGYAR-ZSIDÓ SZÍNÉSZEK, 1939–1944

Az első zsidótörvény 1939. január 1-i hatállyal létrehozta a Színművészeti- és Filmművészeti Kamarát. A Kamarában az izraelita színészek (és más színházi dolgozók, zenészek, táncosok) arányát húsz százalékban korlátozták. A fel nem vett színészek az 1938–1939-es szezon vége után már nem léphettek színpadra. Néhány hónappal később azután a második zsidótörvény ezt az arányszámot hat százalékban határozta meg és a hatályát kiterjesztette a zsidó származásúakra is. Azonos módon került korlátozásra az egyes színházakban is a zsidó színészek foglalkoztatása. Az újsághírek szerint 1938 végén 450 színész maradt ki a Kamarából. Jó részük minden bizonnyal a vallási cenzus miatt. A második hullámban kamarai tagságukat vesztek számát már meg sem becsülték.

A színházi munkájukat veszítő zsidó színészek az életben maradásukért, megélhetőségükért küzdve többféle módon keresték a megoldást, amíg lehetett. Néhányan külföldre mentek munkát remélve, e reményeikben csalódva, nagyrészt sikertelenül. Másoknak részbeni alternatívát nyújtottak a zsidó hitközségek rendezvényei, e tekintetben meghatározó módon az OMIKE Művészakció. Fellépési lehetőséget kínáltak időnként a szakszervezeti, vagy a Szociáldemokrata Párt kulturális rendezvényei. Voltak házi rendezvények is, kifejezetten az állástalan zsidó színészek megsegítésére. Sokan próbáltak artistaként, emlékkönyv megírásával kenyérhez jutni. És végül jó néhányan szorultak ki a pályán kívülre teljesen és próbálkoztak valamilyen esetleges módon keresethez jutni.

A tanulmányban megpróbálok minél több példa felkutatásával leírását adni a kiútkeresés formáinak és eredményeinek. Az ehhez felhasználható források meghatározóan a korabeli sajtó beszámolóit és kisebb mértékben a naplók, visszaemlékezések.

**ÖNGYILKOSSÁGOK A MAGYARORSZÁGI GETTÓKBAN
ÉS BEVAGONÍROZÓ KÖZPONTOKBAN 1944-BEN**

Öngyilkossági hullámok kísérték a holokauszt minden egyes lépését. Ahogy a zsidók helyzete fokozatosan rosszabbodott, lehetőségeik életük vagy emberi méltóságuk megmentésére egyre szűkült, többen a halálba menekültek. Céлом, hogy alapvetően a DEGOB (A Magyarországi Zsidó Deportáltakat Gondozó Országos Bizottsága) által túlélőktől felvett jegyzőkönyveket átvizsgálva együtt más korai, közvetlenül a háború után keletkezett tanúvallomással és egodokumentummal, kategorizáljam és elemezzem a gettóban és bevagonírozási központokban elkövetett öngyilkosságokról szóló beszámolókat, valamint azok értelmezéseit. Meg akarom vizsgálni, hogy a felszabadulás után adott jegyzőkönyvekben megjelenő leírások mennyiben jelenítik meg a tanúk egyidejű értelmezéseit, s mennyiben a deportálás utáni, átértékelt véleményüket. Fel akarom térképezni a tanúk értelmezéseinek változását, hiszen a deportálás után, s a felszabadulás után is, a gettóban és bevagonírozási központokban elkövetett öngyilkosságokat radikálisan átértékelték. Véleményük kialakításába immár beleszólt későbbi tudásuk mellett a magyarországi túlélők egyik legnagyobb traumáját okozó kérdés, hogy mennyit is tudtak a zsidók szisztematikus kiirtásának tényéről deportálásuk előtt, s hogy mit kellett/lehetett volna tenni.

Az öngyilkosság témájának a feldolgozása főleg a DEGOB jegyzőkönyvek elemzése alapján önmagában is fontos. Ugyanakkor elméleti szempontból is érdekes meggyőződni arról, hogy az adott helyzetből következő, egyértelműnek tűnő okok és lehetőségek az öngyilkosságra mégis mennyire sokfélék is voltak valójában. Fontos, hogy a tanúvallomások mint történeti források az effajta, viszonylag árnyalt kép felrajzolására lehetőséget adnak. Megérthetjük, hogy bár az egyidejű értelmezések a gettóban és bevagonírozási központokban elkövetett öngyilkosságokat a helyzet kibírhatatlanságának egyértelmű jeleként értékelték, valójában a jelenség sokkal bonyolultabb. Szerepet játszhatott benne például az egyéni pszichés állapot, a családi dinamika, vagy az illető foglalkozása, vagyoni helyzete. Vagyis a legegységesebb jelnek tűnő jelenség is sokféle történelmi tényt takarhat még egy nagyszabású történelmi katasztrófa közepette is, akkor is, ha bizonyos értelmezési keretek, bizonyos kitüntetett időpontokban egyértelmű jelekként azonosítják őket. Az öngyilkosságok értelmezése tipikusan ilyen jelenség.

IGNÁCZ KÁROLY (Politikatörténeti Intézet)*Ignác Károly***ÖNKORMÁNYZATI ÉS ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK PEST MEGYÉBEN 1938–1939-BEN**

Az 1930-as évek második felében egyre jobban megerősödő szélsőjobbaldali pártok és mozgalmak története a jól kutatott témák közé tartozik, ahogy a velük szembeni kormányzati magatartásról is sokat írtak már. Így jól ismertek azok a lépések, amelyekkel például a kormány igyekezett visszaszorítani a nemzetiszocialistákat az 1939. évi országgyűlési választások előtt. Ugyanakkor kevesebb figyelem esik olyan történésekre és jellemzőkre, amelyek a kormánypárt és szélsőjobbaldal közötti kapcsolódásokat, összefonódásokat mutatják. Így például arra, hogy 1938 végén-1939 elején Pest megyében a helyi, önkormányzati választásokon a két jobbaldali erő összefogott, sőt közös listákon is indult egyes megyei városokban. Előadásomban ezeket a választásokat mutatom be, kitérve arra, hogy mindez milyen hatással lehetett az 1939. májusi országgyűlési választásokra.

KLACSMANN BORBÁLA (Szegedi Tudományegyetem) *Klacsmann Borbála*

VÁLTOZÓ NARRATÍVÁK:

ÁLORVOSI KÍSÉRLETNEK ALÁVETETT HOLOKAUSZTÚLÉLŐK JÓVÁTÉTELI KÉRELMEI

„A válás után volt egy kapcsolata, ahol érzelmileg erősen érdekelve volt; ez is egészségi állapota, meddősége miatt maradt abba. 1956 nyarán ismét férjhez ment, férje 1957 elején elhagyta, nem volt, ami hozzá kösse.”

Így szól V. Magda, egy magyar holokausztúlélő magánéletének leírása a jóvátételi igényében, amelyet a Németországi Szövetségi Köztársaságnak nyújtott be 1964-ben. Magdát 1944-ben deportálták Pestszenterzsébetről, majd Ravensbrückben náci orvosok álorvosi kísérletnek vetették alá, amelynek eredményeképp meddő maradt. A fent említett házasságot Magda maga így ismertette a Visual History Archive-ban megtalálható interjújában:

„A második házasságom sem sikerült, hat hónapot éltem a férjjel, [...] és január elsején elment, és három hónapig nem jelentkezett levélben sem. Tudatosan csinálta ezt a dolgot, ő ugyan mondta, hogy el kéne menni, de én mindig mondtam, hogy a testvéremmel akarok maradni. Tehát kérdésként nem lett föltéve, hogy jössz-e velem disszidálni.”

Nem meglepő, hogy a kárigényben és az interjúban más-más okokra vezette vissza a házasság felbomlását: Nyugat-Németországba küldött jóvátételi igényeikben a holokausztúlélők az általuk átélteket úgy igyekeztek bemutatni és értelmezni, hogy történetük és ezáltal a jelentkezésük minél biztosabban vezessen sikerre. Előadásomban Pest megyében élő túlélők kárigényeit elemzem és vetem össze a túlélők interjúival és tanúvallomásaival, hogy bemutassam, mely tapasztalatok hangsúlyozását, milyen interpretációkat találtak hasznosnak, illetve mit hallgattak el annak érdekében, hogy megkapják a jóvátételt. Sikerre vezettek-e a tudatosan megalkotott narratívák, vagy ha nem, mi okból utasították vissza a kárigényt?

KOVÁCS ANDRÁS (Central European University) *Kovács András*

VERSENGŐ ÁLDOZATISÁG ÉS ANTISZEMITA ELŐÍTÉLETESÉG

Az antiszemita előítéletességről végzett kutatások „másodlagos antiszemitizmusként” azonosítják azt a jelenséget, amikor az előítéletesség nem közvetlenül jelenik meg, hanem olyan vélemények révén kerül kifejezésre, amiket az adott társadalmi kontextusban nyilvánosan is képviselhetőnek tekintenek. Ilyen például a holokauszt történelmi jelentőségének relativizálása, elvitatása. Ennek egyik megjelenési formája a zsidók és a nem zsidó társadalom áldozati státusának összehasonlítása, hasonló jellegűnek és súlyúnak nyilvánítása. Az előadás azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy az ilyen vélemények mögött valóban „másodlagos antiszemitizmus” húzódik-e meg.

**„NORMÁLISAK LEHETÜNK MÉG EGYÁLTALÁN?” MAGYAR ZSIDÓ KÉNYSZERMUNKÁSOK
A BÉCSI ÄLTESTENRAT EGÉSZSÉGÜGYI INTÉZMÉNYEIBEN, 1944–45**

A bécsi magyar zsidó munkaszolgálat története még mindig különös fejezete a magyar Soának. 1944 júniusának a végén 15 ezer embert deportáltak négy kelet-magyarországi gettóból Strasshofba. A strasshofi táborban szabályos emberpiac nyílt az osztrák egyéni és kommunális vállalkozások, gyárak és mezőgazdasági üzemek, gazdák, stb. számára, melyek jelentős munkaerőhiánnyal küszködtek. A deportált családoknak, melyek főképp anyákból, gyermekekből és nagyszülőkből álltak, kényszermunkát kellett teljesíteniük alsó-ausztriai mezőgazdasági birtokokon, üzemekben és legfőképp a hadiiparban. A Bécsbe szállítottak sajátos helyzettel találták szembe magukat: a helyi zsidóságot már egy évvel korábban eldeportálták, csupán az ún. Mischlinge kis csoportja maradhatott, sokszor rejtőzködve, azonban néhány hitközségi intézmény – mint például két kórház, egy gyermekotthon, ruharaktár, stb. – még működött, olyannyira, hogy a kényszermunka közel egy éve alatt a Bécsbe deportált magyar zsidók 15%-a részesülhetett valamilyen egészségügyi ellátásban.

„Csütörtök, március 14. [1945, Bécs]. Éjjel 2 óra van—éppen beadtam a kis Hellenberg Illésnek [ötéves fiú, aki tüdőgyulladással került a kórházba] egy Coramin injekciót, bár teljesen felesleges, mert csak elnyújta szenvedéseit. Felesleges, ahogy az egész élet ma. Délután a mi jó Mariannénk átkísérte Illés anyját az Arsenal lágerből és megdöbbenett, hogy egyáltalán nem viseli meg fia látványa. A Jupó, aki átkísérte, mesélte aztán, hogy az anya férje orosz hadifogságba került, az apja a minap halt meg, nincs igazán magánál már. Normálisak lehetünk még egyáltalán?” – teszi fel magának kétségbeesetten a naplójában a kérdést a kórház ápolója Mignon Langnas látva a kisfiú agóniáját és az anya apátiáját, s hallva a család történetét.

E kérdés számunkra, akik a kényszermunkások mindennapi életét kutatják, tágabb értelemben is feltehető. Hiszen egyfelől, a tüdőgyulladás egyenes következménye volt a lágerbeli sanyarú körülményeknek, a hidegnek, az éhezésnek és gyakran vezetett halálhoz gyógyszerek és elfogadható orvosi ellátás hiányában. Másfelől, a többi kényszermunka- és koncentrációs táborral szemben egyedülálló módon működhettek ezek az intézmények és a kommunikációs csatornák is működhettek az elhurcoltak között.

Előadásomban azt mutatom be, hogyan működött e „nomalitás” a mindennapi életben. Ehhez különböző forrásokat fogok összekapcsolni: egyrészt a kórházi nyilvántartási kartonok alapján készített történeti statisztika, másrészt számos, túlélővel készített interjú lesz segítségemre.

LANDAUER ATTILA (Károli Gáspár Református Egyetem)

ATIPIKUS ÉLETPÁLYÁK TANULSÁGAI. CIGÁNY SZÁRMAZÁSÚ ÉRTELMISÉGIEK A HORTHY-KORSZAKBAN

A Kárpát-medencei cigány népesség történetét illető nagy számú tévhit egyike, az a jobbra általánosan elfogadottnak látszó – és számos történész által is osztott – vélekedés, mely szerint a cigányság a legutóbbi időkig egészében kimaradt (volna) a hazai oktatási rendszerből. Az előadó ezt az elképzelést igyekszik árnyalni, miközben egy közel egy évtizede folytatott társadalom- és családtörténeti kutatássorozat eredményeibe nyújt betekintés. (folyt.)

Az előadás során néhány olyan, hazai születésű – s részben vagy egészében – cigány származású/eredetű értelmiségi életpályája kerül bemutatásra, akiknél az élet, illetve értelmiségi sors alakulásának önmagán túlmutató, társadalomtörténeti tanulsága (is) van. Ily módon kerülnek egymás „mellé” (1) az 1920-as években komoly nemzetközi karriert befutó színésznő, (2) a nagynevű cigányprímás unokájából lett – s hosszú évekig a rendőrségi sajtóiroda vezetőjeként is tevékenykedő – rendőrfőtanácsos, (3) a magyar fajvédőként – antiszemita motivációjú – rablógyilkosságban bűnrészessé váló, jogakadémiát végzett, nagyváradi születésű vasúti tisztviselő, (4) a debreceni református főgimnázium legendás matematika- és fizikatanára, vagy épp (5) a nemzetközileg ismert és elismert nyelvészprofesszor.

LUGOSI ANDRÁS (Budapest Főváros Levéltára)

Lugosi András

A PROSTITÚCIÓ ELLENI KÜZDELEM NYOMORÚSÁGA.

DOROS GÁBOR ÉS A MAGYAR EGYLET A LEÁNYKERESKEDÉS ELLEN ÚTJA

AZ ORTODOX ABOLICIONIZMUSTÓL A NEMZET KOLLEKTÍV TESTÉNEK FAJVÉDELMÉIG

Az előadás célja a magyar nemzetiszocializmus eszmetörténete egyik fontos, de mindezidáig feltáratlan összefüggésrendszerének rekonstruálása. A nemzetközi szakirodalomban az figyelhető meg, hogy a nemzetiszocializmusnak a szexualitáshoz, a népesedés-, család- és szociálpolitikához való viszonyulását kiemelkedő érdeklődés övezi, és kisebb mértékben ennek hatása ma már a hazai kutatásokban is észlelhető. Annak ellenére azonban, hogy a téma szempontjából alapvető fontosságú lenne, máig sem történt kísérlet arra, hogy feltárják Doros Gábor, orvos, a *Magyar Egylet a Leánykereskedés Ellen* (MELE), majd a *Magyar Családvédelmi Szövetség* vezetőségi tagja, később elnöke munkásságának legfontosabb területei, a nemi betegségek kezelése és prevenciója, a prostitúció elleni küzdelem és a kollektív nemzettest fajvédelmére irányuló elgondolásai közötti eszmetörténeti kapcsolatrendszer.

Az 1907-ben alakult MELE 1900-1910-es évekbeli tevékenységét sokan kutatták, régóta közzismert az a szerep, amit a bárcák kiadásában, pontosabban annak megnehezítésében konkrétan, és a prostitúció felszámolása érdekében általában játszottak. Az egyesület körül szerveződő személyi kapcsolathálózat politikai szekértáborokon átnyúló jellegét, amely abban is megnyilvánult, hogy a hosszú időn keresztül Prohászka Ottokár által vezetett szervezet munkáját a liberális Bárczy István polgármester vezette Székesfőváros is jelentős pénzüsszegekkel támogatta, a kutatás eddig nem méltatta súlyához mérhető mértékben figyelemre. Ahogy azt sem, hogy az egyesület, amely nevét a két világháború között *Magyar Családvédelmi Szövetségre* változtatta egyre inkább a fajvédelem ideológiájának szószólójává vált, és a harmadik zsidótörvényhez is javaslatokat fogalmazott meg.

Miért vált egy házassági- és egészségügyi tanácsadóval foglalkozó szervezet fajvédő beállítottságúvá az 1930-as években? Véletlen-e, hogy a prostituáltakat a regisztrációtól és a prostituált életformától eltanácsolni és/vagy elrettenteni és/vagy abból kimenekíteni kívánó egyesület a zsidók diszkriminációjának, a fajvédelem politikájának lelkes harcosává válik, vagy a két dolog között szerves eszmetörténeti összefüggés van? Szükségszerűen következik-e abból az álláspontból, amely a prostituált testét orvosi és morális értelemben is veszélyesnek, fertőzőnek, ragályhordozónak tekinti a társadalom állítólag egészséges és erkölcsös részére nézve, a fajvédelemnek az a doktrínája, amely a nemzet és a faj fogalmának összemosása révén már a kollektív nemzettest fajegészségének megőrzésében, öröklési állománya tisztaságának megvédésében gondolkodik? Az előadás ezekre a kérdésekre keresi a választ.

MAJSAI TAMÁS (Wesley János Lelkészképző Főiskola) *Majsai Tamás*

ADALÉKOK A NEMZETKÖZI VÖRÖSKERESZT 1944-ES COLUMBUS UTCAI GYERMEKOTTHONA TÖRTÉNETÉHEZ

A Soával kapcsolatos magyarországi szakirodalomban jól ismert a XIV. kerületi, Mexikói út 60. sz. alatt álló Zsidó Vakok Intézete (később: Siketnémák Intézete) udvarának a Columbus utca 46. sz. területre nyíló része, amely az 1940-es években internáló- és gyűjtőtáboroként működött (többek között a kőrösmezői deportálás idején is), 1944-ben pedig elsősorban az itt felállított (szeptember végétől a Nemzetközi Vöröskereszt védnöksége alatt álló) kivándorló-táborban gyűjtötték össze az ún. Kasztner-vonat utasait.

Jóval kevésbé ismert tény viszont, hogy a Columbus utcában, valamivel tovább, a 60(-62)-es szám alatt is volt egy, úgyszintén az embermentéshez kapcsolódó és a Nemzetközi Vöröskereszt tevékenységéhez kötődő, gyermekotthonként említett állomáshely, amelyre egyébként ismereteim szerint egyedül Karsai László tesz érdemi utalást.

Az előadás e hely eddig föl kutatható történelmi adatainak, összefüggéseinek a bemutatására tesz igénytelen kísérletet.

MARGITTAI LINDA (Szegedi Tudományegyetem) *Margittai Linda*

PÁRHUZAMOS TÖRTÉNETEK. KÍSÉRLET EGY KÉNYSZERMUNKÁRA HURCOLT CSALÁD SORSÁNAK REKONSTRUÁLÁSÁRA

A szabadkai Kadelburg család öt tagjának sorsa 1943 folyamán szétágazott, és hosszú ideig egymással párhuzamosan haladt tovább különböző helyszíneken és megpróbáltatásokon keresztül. Ebben az évben ugyanis a családfőt munkaszolgálatra hívták be, a következő tavasszal pedig idősebb fiukat is besorozták. A két férfi egymástól is távol, különböző hátszói helyszíneken teljesített fegyvertelen, kiegészítő munkaszolgálatot, miközben a család otthon maradt tagjait, az édesanyát és két tizenéves gyermeket 1944 nyarán a szabadkai gettóból Bácsalmáson és Szegeden keresztül Strasshofba deportálták kényszermunkára.

A családtagok hónapokon át, kitartó rendszerességgel egymáshoz írt levelei egyfelől az elszakítottságból fakadó bizonytalanság, az egymás sorsa iránti aggodalom és az önfeláldozó törődés megrendítő dokumentumai, egyúttal azonban értékes források is az őket mikrotörténeti érdeklődéssel olvasó történész kezében. Előadásomban azt vizsgálom, hogy egy ilyen helyzetben milyen lehetőségek adódtak a kapcsolattartásra, információáramlásra, hogyan működtek a családi kapcsolatok, milyen megküzdési stratégiákat alkalmaztak a családtagok az őket érő, különböző jellegű nehézségekkel szemben. Megpróbálok ezen túlmenően néhány általánosabb következtetést is levonni arról, hogy bizonyos mikrotörténeti források és az azok alapján felépülő narratívák milyen sajátos tanulságokkal szolgálnak, és hogyan illeszthetőek be a makrotörténetbe. Végül pedig külső források bevonásával megkísérlem rekonstruálni a család tagjainak sorsát azon a ponton túl, amikor 1944 őszén a levelezésüknek vége szakadt, keresve a választ arra a kérdésre, hogy vajon a párhuzamosok találkozhattak-e valaha is újra.

* A kutatás az NKFIH (OTKA) ANN132718 pályázat keretében valósult meg.

VÉLETLENEK. 15 000 FŐNYI „MUNKAERŐ-SZÁLLÍTMÁNY” SORSA 1944 JÚNIUSÁBAN

Magyarország német megszállását követően 1944-ben megpecsételődött az ország zsidónak minősített lakóinak sorsa. Adolf Eichmann zsidótlanító kommandója – köszönhetően Horthy Miklós kormányzónak – olyan „munkatársakat” kapott magyar részről (Endre László, Baky László, Ferenczy László), akik készségesen mozgósították az új feladatokra (a zsidók megjelölésétől, a kifosztásán és elkülönítésén keresztül, a deportálásukig) a közigazgatási és a közbiztonsági hatóságokat. A Sztójay-kormány gyártotta a rendeleteket, a helyi hatóságok pedig - ritka kivételtől eltekintve - végrehajtották azokat. Közel 440.000 embert deportáltak szűk két hónap alatt, többségüket Auschwitz-Birkenaubra.

Mindazonáltal a „véletlen szerencsének” köszönhetően öt vonatot, körülbelül 15.000 fővel Auschwitz-Birkenau helyett Strasshof felé irányítottak. Miért? Milyen véletlenek sora történt 1944. május-júniusban, amelyek következtében Szegedről, Szolnokról és Debrecenből néhány vonat úti célja nem a haláltábor volt? Miért pont ezekből a városokból, miért pont június 25-28. között „tették jégre” (Eichmann szavaival élve) az itteni zsidók egy részét?

Ennek a véletlen folyamatnak a bemutatására törekszem előadásomban az eddig fellett dokumentumok alapján.

* A kutatás az NKFIH (OTKA) ANN132718 pályázat keretében valósult meg.

NAGY PÉTER TIBOR (Wesley János Lelkészképző Főiskola, ELTE)**BUDAPESTI ZSIDÓ ÉRTELMSÉG A HOLOKAUSZT IDEJÉN**

A *numerus clausus* korlátozta ugyan a kispolgárságból az értelmiségi lét felé tartó zsidóság tanulási lehetőségeit, de a budapesti értelmiségen belül a zsidók aránya mégis igen magas volt. Egyrészt a kereskedelmi tisztviselői, ipari tisztviselői, hiteléleti állásokat igen nagyrészen felsőkereskedelmit, főreáliskolát végzett zsidók töltötték be, másrészt a *numerus clausus* megkerülésének valamennyi potenciális stratégiájával elsősorban a budapesti zsidók élhettek: szekularizált családokban élvén az ő számukra volt legkisebb veszteség a *numerus clausus* hatálya alól kikerülést lehetővé tevő vallásváltoztatás, ők tudták leginkább kihasználni a helyi keresztény kereslethez képest kormányzati eszközökkel túlfejlesztett vidéki egyetemek antiszemitizmust felülíró ambícióját az egyetemi hallgatói helyek betöltésére, az ő helyzetük tette valós lehetőséggé – legalábbis a Horthy korszak első felében – a külföldi diplomaszerezést, s végül az ő tanulmányi útjuk erős középiskolai növelték annak esélyét, hogy az egyetemről kevésbé maradjanak ki, mint keresztény társaik.

A budapesti zsidó értelmiséget több forrás felhasználásával mutathatjuk be: egyrészt rendelkezésünkre áll az 1941-es összeírás és 1945-ös lakásösszeírás öt százalékos mintája, másrészt – legalábbis arra nemzedékre nézve akinek tizenéves gyereke van – a középiskolai anyakönyvekből felvett adattömeg orientáló, harmadrészt az értelmiség bizonyos csoportjaira nézve a lexikonszócikkek jelentenek bőséges forrást.

**A KERESZTÉNY NEMZET ÉS ELLENSÉGEI. AZ ANTISZEMITIZMUS
TEOLÓGIAI INDOKAI A PARLAMENTI KÉPVISELŐK HOZZÁSZÓLÁSAIBAN (1938–1941)**

„A magyarság boldogulása csakis a keresztény, nemzeti alapon mehet előre” – jelentette ki az 1938-as zsidóellenes törvénytervezet vitáján Csilléry András kormánypárti képviselő. Ezen cél legfőbb ellensége – szerinte – a zsidóság volt, mely „térfoglalásával a magyar élet fundamentumát veszélyezteti.” Előadásomban azt vizsgálom, hogy a világi képviselők a keresztény nemzetről és annak ellenségéről érvelve hogyan használták fel a teológiát és hogyan igazolták ezzel antiszemita nézetüket. Milyen mértékben befolyásolta őket a keresztény nemzet eszméje? Hatott-e és mennyiben az antijudaista, keresztény zsidóellenes gondolkodás (speciálisan az amillennizmus) a magyarországi képviselőkre? Akik magukat keresztényeknek tartották és a zsidóellenes törvényeket készségesen megszavazták.

A keresztény befolyás alatt álló európai társadalmakban a zsidóságról az évszázadok során archaikus előítélet-sémák keletkeztek, és ezekre a modern antiszemita előítéletek, mint egy vázra, ráépültek. A korai egyházban kialakult, majd a keresztény Európában megjelenő zsidóellenes teológiai nézet, az amillennista elmélet hatását vizsgálom a modern idők antiszemitizmusára. Korábbi kutatásaim során tanulmányoztam a teológia hatását egyházi képviselők antiszemita érvelésére 1840–1941 között, és beszédek alapján kategóriákat alkottam, melyeket felhasználva elemzem most a világi képviselők hozzászólásait 1938 és 1941 között az úgynevezett zsidó törvények vitái során. A parlamenti beszédek érvelési rendszerét, felépítését történelmi kontextusba ágyazva, tudásszociológiai szempontok szerint vizsgálom. Azért választottam ezt a három ismertebb törvényvitát, mert azokban jól nyomon követhető a keresztény érvrendszer.

A vitákban találtam olyan politikusokat is, akik keresztény nézeteik miatt szembefordultak az antiszemita törvényekkel. Mi volt a különbség az ő gondolkodásuk és a többségi antiszemita nézet között? Ezekre a kérdésekre is keresem a választ a korabeli képviselőházi és felsőházi viták jegyzőkönyveinek vizsgálata során.

Munkám aktualitását a mai magyar közéletben, politikában megjelenő keresztény szólások mögötti ideológia megértésének szándéka is adja.

NOVÁK ATTILA (Nemzeti Közszolgálati Egyetem)*Novák Attila***NEMZETÉPÍTÉS ÉS ETNIKAI VOKS.
EGY KIS IZRAELI PÁRT MAGYAR VOKSSZERZÉSI KÍSÉRLETE A ZSIDÓ ÁLLAM ELSŐ ÉVEIBEN**

Olyan (valószínűleg) 1948 vagy 1950 őszén keletkezett magyar nyelvű forrás került elő, amely azt bizonyítja, hogy az Izraelben 1948-ban Lohamim néven párttá formálódó korábbi jobboldali radikális Lehi (Lohamei Herut Jiszrael) csoport a helyi magyarajkú közösség körében is megpróbált tagokat verbuválni. Ez a magyar nyelvű forrás a Lohamim párt 1948-as nyári megalapítása idejében megfogalmazódott és az ülésen (nagy többséggel) elfogadott Platform, azaz elvi nyilatkozat magyar fordítása, amelyről Halmi József, Palesztinában, majd Izraelben élő magyar zsidó újságíró tájékoztatta a Tel-Aviv-i magyar külképviseletet, juttatta el a számára.

Az előadás nem csak a Platform elemzésére, ennek antiimperialista jellegére és a keletkezés körülményeire terjed ki, hanem a vészkorszak után Palesztinába, illetve Izraelbe távozott magyar zsidók közötti politikai- és véleménykülönbségekkel is foglalkozik, illetve azzal, hogy ezek milyen politikai attitűdök megformálásában játszottak szerepet 1948 és 1953 között.

MINDSZENTY JÓZSEF ÉS A „ZSIDÓKÉRDÉS”

Mindszenty (eredeti nevén 1942-ig Pehm) József volt zalaegerszegi plébános, majd veszprémi püspök, s végül esztergomi érsek, hercegprímás személyéről könyvtárnyi irodalom jelent meg, sőt boldoggá és szentté avatási eljárása is megindult. Ennek előkészítése, tehát a szakmai anyagok benyújtása 1996-ban lezárult és „az összegyűlt történeti források, iratok, tanúvallomások, történészi és teológiai szakvélemények több ezer oldalt tesznek ki” – olvasható a Mindszenty Alapítvány honlapján és „a teológus szakértők igazolják, hogy Mindszenty bíboros írásaiban nincs semmi, ami ellentétben állna a katolikus egyház hitelveivel és erkölcsstanával”. (www.mindszentyalapitvany.hu/szentte-avatas/mindszenty-jozsef) Azonban Mindszenty József életének zalaegerszegi időszaka a legutóbbi évekig teljesen feltáratlan volt, erről az első tudományos publikációk csak a 2010-es években jelentek meg, hogy végül Balogh Margit történész jóvoltából 2015-ben és 2019-ben kiadott két monográfia foglalja össze ezt az időszakot is.

Pehm József 1917. február 1-jén, 25 évesen került Zalaegerszegre gimnáziumi hit- és latin tanárnak, majd 1919. október 1-jén nevezte ki a szombathelyi püspök városi plébánosnak, s ezt a pozícióját az egész korszakban, veszprémi püspökké szenteléséig, 1944 márciusáig betöltötte.

Egy jelentős történelmi személy csak az egész életpálya ismeretében értékelhető reálisan és hitelesen. Életének Zalaegerszegen töltött negyedszázadát a történettudomány tehát csak az elmúlt években tárta fel, s ez sok új elemmel gazdagította, árnyalta a róla addig alkotott képet. Zalai korszakának szerteágazó eseményeiből ezúttal egyetlen – meglehetősen vitatott – momentumot kívánunk kiemelni és bemutatni: a magyar közéletet diskurzusait 1919/20-ban uraló, majd 1938 után a jogalkotásban és a kormányzat tevékenységében újra egyre hangsúlyosabban megjelenő „zsidókérdésben” vallott álláspontját, amelyet Mindszenty saját megnyilatkozásai és tevékenysége alapján kívánunk rekonstruálni.

PIHURIK JUDIT (Szegedi Tudományegyetem)*Pihurik Judit***„ISMERETLEN HELYEN TARTÓZKODÓ” DÉLVIDÉKI ZSIDÓK ÜGYEI 1944 NYARÁN**

Az előadás a délvidéki zsidóság gettóba kényszerítése, majd deportálása idején, és azt követően keletkezett közigazgatási iratok alapján vázolja fel, hogyan folytatódott a helyi társadalom élete a holokauszt után. Milyen ügyekben merült fel az „ismeretlen helyen tartózkodó” vagy „internált zsidók” hiánya, milyen következményei voltak eltávolításuknak, mi történt javaikkal, hogyan tükrözik ezen dokumentumok a többségi társadalom reakcióit. A kutatás a szabadkai, a zentai és a zombori levéltárak anyagán alapul.

PÓK ATTILA (BK Történettudományi Intézet)*Pók Attila***1994, EGY ÉVFORDULÓ ARCAI**

Az előadás a magyarországi deportálások kezdetének 50. évfordulójával kapcsolatos politikai és tudományos megemlékezések sajátosságait tekinti át egy negyed évszázad távlatából. Központjában a témakörben valaha tartott legnagyobb magyarországi nemzetközi tudományos konferencia előkészítése, lebonyolítása és utóélete áll.

SCHWEITZER GÁBOR (TK Jogtudományi Intézet, NKE ÁNTK) *Schweitzer Gábor*

„AZ ELMÚLT ÉV TÖRTÉNETE - 5703”. GRÜNVALD FÜLÖP ÖSSZEÁLLÍTÁSA AZ 1942/43-AS ESZTENDŐRŐL AZ IMIT ÉVKÖNYV SZÁMÁRA

Grünvald Fülöp, a Pesti Izraelita Hitközség Fiúgimnáziumának tanára az 1935-1942 közötti időszakban az IMIT Évkönyveiben foglalta össze a legfontosabb zsidó vonatkozású hazai és nemzetközi eseményeket. Ezek a beszámolók országról-országra haladva mutatták be a zsidóság sorsának alakulását. Az 5703. zsinagógai évről szóló, 1943. július 23-án lezárt összeállítás már nem jelent meg az IMIT Évkönyvben. A gépiratban fennmaradt 32 oldal terjedelmű írás a hazai olvasóközönséget szeretne volna tájékoztatni elsősorban a náci uralom alatti országokban, valamint a nácik által elfoglalt területeken élő zsidóság pusztá fennmaradását, fizikai létét is veszélyeztető sorscsapásokról. A szerző nem hagyott kétséget afelől, hogy mi lett a náci Németország által megszállt lengyel térségben élő, illetve oda deportált zsidók sorsa: „A lengyel föld az 5703. évben az európai zsidóság vesztőhelye és temetője.” A kiteljesedő holokausztról szóló információk teszik mindenekelőtt kordokumentum értékűvé Grünvald Fülöp írását.

STANDEISKY ÉVA (1956-os Intézet) *Standeisky Éva*

KASSÁK ÉS A MÁSSÁG

A szlovák és magyar eredetű Kassák Lajos soha nem esett a nacionalizmus csapdájába. Élete során, művészeti, mozgalmi tevékenysége révén számos esetben került kapcsolatba zsidó származásúakkal. Második felesége zsidó eredetű volt. Írásomban elsősorban műveim keresztül vizsgálom Kassák viszonyát a mássághoz, mindenekelőtt a zsidósághoz. Kitüntetett szerepet szánok elfeledett poémájának, a *Máglyák énekelneknek*, amely az első világháborút követő forradalmakról és a fehérterrorról szól, s maradandóan örökíti meg benne a zsidóság korabeli sorsát.

SZABÓ LEVENTE GÁBOR (Szegedi Tudományegyetem) *Szabó Levente Gábor*

A SÓVA-KOR ETNIKAI DISZKRIMINÁCIÓJÁNAK TÖRTÉNELMI HÁTTERE

A Sóva-kor Japánban egybeesik Hirohito császár uralkodásával, tehát 1926–1989-ig tart. Kutatásomban azonban ennek a kornak csak az első felével foglalkozok, nevezetesen a második világháború végéig tartó időszakkal, Japánban ez 1945. szeptember 2.

Japánban tényleges és jelentős etnikai diszkriminációról csak az 1853-as nyitás után beszélhetünk, lényegében tehát nagyjából 100 év etnikai diszkriminációját szeretném összefoglalni.

A nyugati hatalmak jelentős mértékben formálták Japán külpolitikáját. Észrevehetjük, hogy az egyesítés és központosítás után hasonló imperialista vagy kolonizációs elveket vesz át, mint Franciaország vagy az Egyesült Királyság. Az első kínai-japán háború során szerzett Japán először nem japánok által lakott területet. (Az ainu és a rjúkjú népeket melyek Hokkaido és Okinawa szigetén éltek jelen felsorolásból kihagyom.) *(folyt.)*

Kínától megszerezte Formosa szigetét (Tajvan), a Liatoung-félszigetet (amiről később le kellett mondani) és a Penghu-szigeteket a simonoszeki béke keretében (1895). 1910-ben Korea annektálása után lényegesen megugrik a kisebbségek száma.

Az etnikai diszkrimináció egyik talán leghíresebb esete a világháború kitörése előtt az 1923-as kantói földrengés alatt történt. Tokió és Jokohama hatalmas károkat szenvedett, a keletkezett tűz akadálytalanul égette fel a világ egyik legsűrűbben lakott régióját, az áldozatok száma a legkonzervatívabb adatok szerint 110 000 fő lehetett. A kialakult káosz során olyan rémhírek kezdtek terjedni, hogy a koreaiak gyújtogatnak és mérgezik a kutakat. „Spontán” pogromok jöttek létre, melyek nagyjából 8000 koreai meggyilkolásával végződtek. A rendőrség azonban körülbelül 130 gyilkosságot jegyzett az adott időben, a többit a földrengés számlájára írták.

A második világháború kitörése után már a japán nép felsőbbrendűségéről szóló írások születtek. Egyik leghíresebb közülük a *Datsu-A Ron*, vagyis „Elhagyni Ázsiát”, amelyben azt írja az anonim szerző, hogy Japánnak úgy kell kezelni Ázsiát, mint ahogy a Nyugat kezeli Japánt. Egy másik említésre méltó dokumentum a „Globális politika vizsgálata a Jamato fajon keresztül” (*Yamato Minzoku wo Chukaku to suru Sekai Seisaku no Kento*). Erre az 1943-as titkos jelentésre a náci fajpolitika már nagy hatással volt.

Kutatásomban szeretném összehasonlítani a námetországi fajpolitikát és a japán fajpolitikát és azoknak történelmi párhuzamait.

TAMÁS ÁGNES (Szegedi Tudományegyetem)

Tamás Ágnes

ZSIDÓELLENES INTÉZKEDÉSEK ÉS ELKÖVETŐIK PROPAGANDAKARIKATÚRÁKON, 1945–1947

Előadásomban arra keresem a választ, hogy milyen módon jelenhetett meg a fehérterror, a zsidótörvények és a holokauszt, illetve ezek elkövetői egy vicclap hasábjain. Hogyan ábrázolták őket? Milyen funkcióval? Mennyire szűkíti le a felelősök körét, hogy a vicclap – sajátosságainál fogva – csupán egy-két személyt helyezett célkeresztbe?

Elemzésemhez a Magyar Kommunista Párt vicclapjának, a *Ludas Matyinak* a karikatúráit használom fel az 1945 és 1947 közötti évekből. A lapban található karikatúrák témái néhány főbb csomópont köré csoportosíthatók: 1.) fehérterror tematizálása, 2.) konkrét utalások a deportálásokra és/vagy a zsidókra, Horthy szerepére, 3.) háborús bűnösök és az ellenük zajló perek, valamint ezek kapcsán a zsidók említése, 4.) Horthy-ellenes rajzok, amelyekben új ellenségekké válnak a kormányzó híveiként ábrázolt csoportok (kisgazdák, egyház).

E tematikai egységek mentén veszem górcső alá a lapban publikált képek sajátosságait, felvillantva a kommunista propaganda működését.

TIBORI SZABÓ ZOLTÁN (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár)

ÉSZAK-ERDÉLYI ZSIDÓK DEPORTÁLÁSA AZ 1940–1942-ES ÉVEKBEN

Az észak-erdélyi zsidók ugyanolyan örömmel fogadták a második bécsi döntés nyomán visszatérő magyar fennhatóságot, mint a magyar keresztények, és azt remélték, hogy a magyar honvédség és közigazgatás bevonulásával a monarchia békebeli állapotai is visszatérnek. Csakhogy merőben mást kaptak, mint amire számítottak. Már az 1940 őszi berendezkedő katonai közigazgatás idején, durva módszerekkel, sok településen arra kényszerítették őket, hogy távozzanak Romániába, ahol pedig ez a zsidóság ellenállása miatt nem sikerült, ott összeszedték és átdozták őket a Szovjetunió területére. A kényszerű deportálások előbb a székely vármegyét, illetve Beszterce-Naszódot és Máramarost érintették, később azonban, 1941-ben és 1942-ben, Észak-Erdély teljes területére kiterjedtek. Különböző ürüggyekkel, egyeseket azért deportáltak, mert túlságosan szegények voltak, másokat azért, mert jobb módban éltek, és műhelyeikre, üzleteikre, lakásaikra és ingóságukra helyi magyar lakosok vagy anyaországi ejtőernyősök szemét vetettek. A deportáltak túlnyomó része a galíciai és poldóliai gettók és tömeggyilkosságok áldozatává vált, amelyeket kevesen éltek túl. A jelen tanulmány magyarországi és romániai levéltárak és a túlélők háború utáni vallomásai alapján próbálja a történeteket összegezni és bemutatni.

TORONYI ZSUZSANNA (Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár)

ZSIDÓ MÚZEUM — HOLOKAUSZT MÚZEUM

A Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár szimbolikus helyszín Karsai László életében is: itt kutatott és dolgozott édesapja, Karsai Elek a Múzeum igazgatójával, Benoschofsky Ilonával a Vádirat kötetein, és Karsai László is rengeteg időt töltött kutatással az intézmény falai között – egyebek mellett – a Vádirat IV. kötetének elkészítéséhez. Ez természetesen azért lehetséges, mert az 1909-ben alapított intézmény gazdag holokauszt vonatkozású dokumentum- és tárgygyűjteménnyel rendelkezik.

A holokauszt dokumentációja már a háborús évek alatt megkezdődött, például: Rosenthal Márkus 1941-ben Kolomeában talált meggyalázott tóratekercs-darabot (eredeti leltári száma: 3639), Hammer Béla egy munkaszolgálatos század részére 1943-ban készített előimádkozó állványt (eredeti leltári száma: 3876) ajándékozott a múzeumnak. Volt olyan munkaszolgálatos század, mely a névlistájának megőrzését, ezáltal a század tagjai emlékének megőrzését kérte a múzeumtól. A második világháború és a holokauszt pusztításai után a múzeum magától értetődően vett részt a magyarországi holokauszt dokumentálására és a fennmaradt iratok, tárgyak begyűjtésére irányuló kezdeményezésekben akkor, már akkor, amikor más gyűjtemények erre még nem vállalkoztak, vállalkozhattak. Ebben a múzeum dolgozóinak személyes érintettsége és kapcsolatrendszere is fontos tényezőként vizsgálandó. Ezek mellett a gyűjtemény kialakulásában és folyamatos bővülésében fontos tényező az is, hogy a forrásközösség tagjai egyre inkább a családi, közösségi emlékezet megőrzőjeként tekintenek az intézményre – ennek köszönhetően is bővül folyamatosan a kapcsolódó visszaemlékezések gyűjteménye. Napjainkban új feladatokat és ezzel új kérdéseket vet fel a digitalizálás és az online közzététel, és ezen keresztül a nemzetközi együttműködésekben való részvétel, a gyűjtemények virtuális összekapcsolása.

Az előadásban a „Holokauszt-gyűjtemény” kialakulásának történetét ismertetem, és néhány konkrét irat és műtárgy alapján arra is hozok példákat, hogy miképpen értelmezi át a judaika, a zsidó múzeum fogalomrendszerét a holokauszttal kapcsolatos tárgyak gyűjteményi jelenléte.

A VESZÉLYBEN ÉLŐ LIBERÁLIS DEMOKRÁCIA.

A POLITIKAI VISSZACSATOLÁSOK KILENGÉSEI ÉS AZ EGYENSÚLY IDŐSZAKOS FELBORULÁSA

A liberális demokrácia lényeges elemei a fékek és ellensúlyok. A rendszer *politikai* működésének egyensúlyát, vele stabilitását azonban nem ezek, hanem a bal- és jobboldali, konzervatív és liberális politikai erők, mint visszacsatolási elemek és erők és a közöttük folyó politikai vetélkedés biztosítják. Az általuk képviselt, nagyon eltérő politikai eszmék mindegyike legitimnek számít. Maga a demokrácia viszont kitüntetően egyiket sem képviseli. Amit képvisel, az a személyiség felvilágosodásból következő tiszteletére vezethető vissza, ami többek között az általános és egyenlő választójogban jelenik meg. Az eszmék felől nézve a demokrácia politikai nihilnek tűnik.

A rendszert szükségszerűen a bal-jobb, konzervatív-liberális erők hatalmi váltakozása, vele az állandó, látszólagos instabilitás és a biztosnak látszó, egységes, konkrét politikai-eszmei fogódzó hiánya jellemzi. Ráadásul a demokrácia nem vállalja fel semmilyen más, például vallási eszmeiség képviseletét sem. Az időnként keletkező politikai válsághelyzethez társul, hogy a liberális demokrácia mai formája és a kapitalizmus együtt léteznek; a politikai váltógazdálkodással együtt járó, időnkénti válságok mellett a kapitalizmusra jellemző gazdasági hullámmás és válságok is időnként visszatérnek. Történelmileg a liberális demokrácia mindezek ellenére minden eddig ismert rendszernél stabilabbnak bizonyult, mivel állandó korrekciókon esik keresztül. A korrekciók a kapitalizmusra is kiterjednek. Újabban a korlátlan gazdasági fejlődés és a vele járó környezeti problémák jelentenek a rendszer helyesbítését megkövetelő kihívást, amihez a globális migráció is társul.

Reakcióként szükségszerűen a bal- és jobb-, konzervatív és liberális oldalon szélsőbaloldali és szélsőjobboldali, ultrakonzervatív és anarcholiberalis válaszok is elkerülhetetlenül megszületnek. Politikai rendszerré először a szélsőbaloldaliságból kinőtt bolsevizmus és a szélsőjobboldaliságból kinőtt fasizmus jelentek meg. Ezek bukását követően e két, mára „klasszikus” rendszer mutációi támadnak föl, a jobb „eladhatóságuk” érdekében egyre inkább a demokrácia álarca mögé rejtőzve. A szélsőjobboldaliság egyik mai megjelenési példája a jelenlegi orbáni rendszer.

VÖRÖS ISTVÁN KÁROLY (Leőwey Klára Gimnázium, Pécs) Vörös István Károly

„... AZ ADDIGI TULAJDONOS ELTÁVOZÁSA FOLYTÁN...”

A PÉCSI ZSIDÓK VAGYONÁNAK SORSA A VÉSZKORSZAK UTÁN

A német hadsereg, és vele a nyilas hatalom elvonulását követően a magyarországi zsidó közösségeknek egyszerre kellett megteremteni az újrakezdés anyagi alapjait, megszervezni a közösségi intézmények és hitélet működését, a még távollévők hazatérésének elősegítését és a zsidók érdekvédelmének ellátását. Pécsre 1944. november 29-én vonultak be a Vörös Hadsereg egységei. Néhány nap múlva megalakult a Pécsi Zsidók Tanácsa, amely 1945 áprilisától Pécsi Zsidók Közössége néven folytatta tevékenységét. A hitközség újraalapítására 1945. augusztus 5-én került sor. Ekkorra egyértelművé vált, hogy a „távollévő” zsidók tulajdona feletti ellenőrzés kikerült a közösség hatásköréből. Előadásomban a zsidó vagyonelemek sorsát vizsgálom, közösségi és személyes történetekbe ágyazva, alapvetően az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Pécs városi és Baranya megyei Kirendeltsége Pécssett megmaradt irataira támaszkodva.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1945 márciusában jött létre, Pécs városi és Baranya megyei Kirendeltsége júniustól működött. A kormánybiztosság novemberre magához vonta a ún. „elhagyott javak” kezelését. Az EJK-t a kormány 1948 májusára felszámolta, az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottsága ez év augusztusáig működött, hatáskörét ezt követően a pénzügyminiszter gyakorolta. A megyei tanácsok létrehozása után (1950. június 15.) az „elhagyott javakkal” kapcsolatos ügyeket a megyei tanácsok pénzügyi osztályai végezték. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Pécs városi és Baranya megyei kirendeltségének iratai a MNL BaML-ban XXIV. 103. szám alatt 2,77 fm mennyiséget jelentenek, közülük zsidókra mintegy 1500 ügyirat vonatkozik, több ezer oldalon.

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Jelenkortörténeti Tanszék

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
JELENKORTÖRTÉNETI
TANSZÉK